

СЕРЕДНЬОВІЧНИЙ БИЯК КИСТЕНЯ З ДРАКОНОМ ІЗ КРИЛОСА (ДАВНІЙ ГАЛИЧ)

У Відділі давніх колекцій Археологічного музею у Кракові зберігається невеликий, але цікавий артефакт із села Крилоса (Галицька міська територіальна громада, Івано-Франківський район, Івано-Франківська область, Україна). Це бронзовий бияк кистеня (інвентарний номер МАК/8972) з круглим сплюснутим корпусом (у вигляді збоку – рівнобедрена трапеція) та ромбоподібним вушком з овальним отвором, прикрашеним двома зооморфними зображеннями – можливо, драконів (один образ нерозбірливий) дуже доброї якості збереження (темно-коричневого кольору). Розміри: довжина 59 мм, ширина 35 мм, товщина 18 мм, вага 126 г. Цей бияк кистеня належить до типу IIIA за Анатолієм Кірпічніковим і датується другою половиною XI–XIII ст. Однак у нашому випадку її хронологію слід звузити. Характерна оздоба, ймовірно, кореспондується з романським рельєфом із зображенням дракона Успенської церкви в Галичі, датованим третьою чвертю XII ст., а відтак, аналізований кистень може походити не раніше другої половини XII ст.

Ключові слова: Крилос, Галич, Середньовіччя, давньоруське озброєння, кистень, дракон.

І пустив змій за жінкою з уст своїх воду,
як річку, щоб річка схопила її.
Та жінці земля помогла, і розкрила земля свої уста,
та й випила річку, яку змій¹ був пустив із своїх уст...
(An 12, 15–16)²

У Відділі давніх колекцій Археологічного музею у Кракові під інвентарним номером МАК/8972 перебуває цікава пам'ятка давньоруського ремесла — бияк кистеня із зооморфними зображеннями, віднайдений напередодні Другої світової війни в Крилосі³, давньому столичному Галичі. На жаль, інформації про обставини його знаходження немає. Не нотує знахідку ані монографія «Старий Галич» Ярослава Пастернака⁴, ані дослідник давньоруського озброєння Анатолій Кірпи́чников⁵. Відтак прийшов час уведення пам'ятки до наукового обігу. Хоча автор актуальної публікації — не українець за походженням, усе ж дозволимо собі окреслювати предмет студій терміном «бияк», як і ціповий елемент, який виконує аналогічне завдання (іншим його елементом є «держак»; пор. з польської «bijak» і «dzierzak»). Таке окреслення, на нашу думку, коректніше за досі часто

¹ У Старому Заповіті дракон є потворним збірним образом чималої кількості небезпечних для людини звірів та уособленням космічних і політичних сил, протиставлених Ягве. Натомість у Новому Заповіті — це символ диявола, тотожний райському змієві (Słownik niektórych pojęć biblijnych, imion własnych i nazw geograficznych, opatrzonych w tekście znakiem ⁵) // Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu / red. K. Dynarski i in. Poznań ; Warszawa : Wyd-wo Pallotinum, 1988. S. 1426).

² «A Wąż za Niewiastą wypuścił z gardzieli wodę jak rzekę, żeby ją rzeka uniosła. Lecz ziemia przyszła z pomocą Niewieście i otworzyła ziemia swą gardziel, i pochłoneła rzekę, którą Smok ze swej gardzieli wypuścił», Apokalipsa św. Jana // Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu przekład i opracowanie zbiorowe / red. K. Dynarski i in. Poznań ; Warszawa : Wyd-wo Pallotinum, 1988. S. 1407.

³ Село територіальної громади Галича Івано-Франківського району, Івано-Франківської області, Україна.

⁴ Пор.: Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850—1943 рр. Івано-Франківськ : Плай, 1998 (перше видання: Краків ; Львів, 1944).

⁵ Пор.: Кирпи́чников А. Н. Древнерусское оружие. Вып. 2. Копия, сулицы, боевые топоры, булавы, кистени IX—XIII вв. // Археология СССР. Свод археологических источников, Е1—36. Москва ; Ленинград : Наука, 1966.

вживані «гиря»⁶, чи, рідше, «тягарець»⁷. Що цікаво, до належних інтерпретацій західноукраїнських бияків кистеня дійшло доволі пізно.

*Іл. 1. Бияк кистеня з Крилоса
(фото Р. Лівоха)*

Зокрема Володимир Кобільник назвав пам'ятку зі Ступниці «дармовисом з упряжі»⁸, Я. Пастернак інший бияк із Крилоса — «прикрасою до кінської упряжі»⁹, а Михайло Кучера екземпляри з Пліснеська вважав булавами¹⁰.

Презентований бияк кистеня (іл. 1) виготовлений шляхом відливання з бронзи у формі сплющеного круглого (у вигляді збоку — рівнобедрена трапеція) корпусу та ромбовидного вушка з овальним отвором. На його передній і задній площині в колоподібних заглибленнях чітко проглядаються зооморфні зображення — вочевидь дракони (одне з яких розгледіти доволі складно). Предмет темно-коричневого забарвлення. Розміри: довжина 59 мм, ширина 35 мм, товщина 18 мм, вага 126 г. Зберігся бияк доволі добре.

⁶ Пор.: Осипенко М. С. Металеві кистені давньоруської доби (за матеріалами Національного музею історії України) // Археологія. 2019. № 4. С. 72–89.

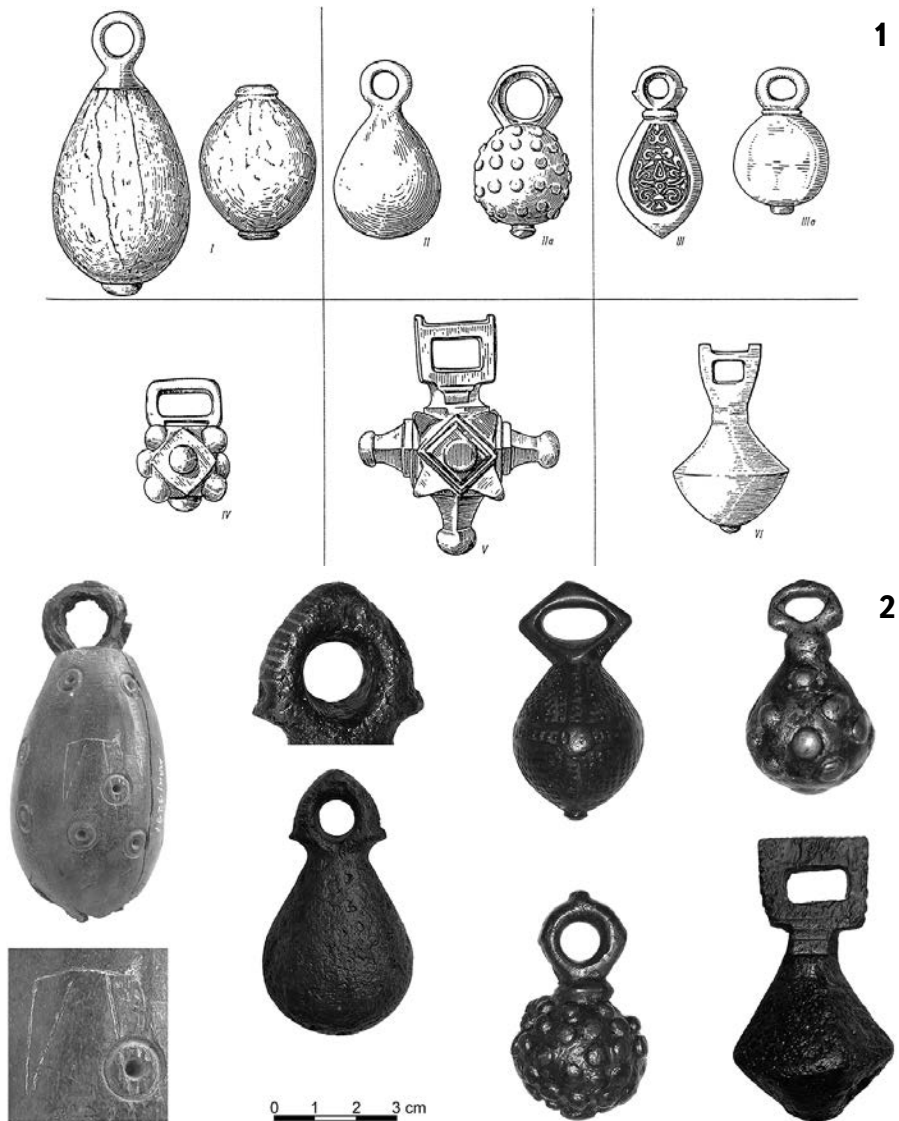
⁷ Пор.: Терський С. Кистень у Галицькому та Волинському князівствах (X–XIV ст.) // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2014. № 784. С. 3–12.

⁸ Кобільник В. З археологічних дослідів на Бойківщині за рік 1931–32 // Літопис Бойківщини. 1933. Рік III. Ч. 2. С. 16, Табл. II: 5.

⁹ Пастернак Я. Назв. праця. С. 234, рис. 70:24.

¹⁰ Liwoch R. Buławy z zachodniej Ukrainy // Acta Militaria Mediaevalia. 2006. T. II. S. 67, а також бібліографія.

Крилоський артефакт належить до типу IIIA за А. Кірпічником (пор. іл. 2), який датується другою половиною XI–XIII ст., проте в його випадку хронологію можна, на наш погляд, звужити. Цілком імовірно

Іл. 2. 1 – типи руських бияків кистенів за А. Кірпічником;
2 – бияки кистенів з колекції Археологічного музею у Кракові
(1 – за А. Кірпічником, 1966; 2 – фото Р. Лівоха)

оздоба бияка кореспондується з романською кам'яною різьбою Успенської церкви (іл. 3), перенесеною зі старшої – на жаль, невіцілілої – галицької Богородичної катедри. Окреслений не типовий для Русі

*Іл. 3. 1 – церква Успіння Пресвятої Богородиці в Крилосі;
2 – рельєф Богородичного собору XII ст.,
вмурований до стіни Успенської церкви (1, 2 – фото Р. Лівоха)*

рельєф після зіставлення з аналогами країн, належних до латинської цивілізації, слід датувати третьою чвертю XII ст.¹¹ Варто зауважити, що стилістичну схожість до нього можна знайти не тільки в різьбі, а й у мініатюрах рукописів, як, для прикладу, у «*Sadi nasolod*» («*Hortus deliciarum*») Герради Ляндсберзької (іл. 4). Наведена ілюстрація напряду підкреслює зв'язок дракона з Марійним культом та «*Апокаліпсисом*» св. Іоанна. *Hyperdulia* властива як Католицькій, так і Православній церквам, відтак рецепція романського відтворення дракона у формі кам'яного рельєфу не становила жодної проблеми для мешканців Галича. Якщо ж насправді існує певна хронологічна залежність між драконом із Успенської церкви та драконом (драконами?) кистеня, він може походити щонайраніше з другої половини XII ст. Аргументом — хоча й відверто недостатнім — щодо виготовлення оздоби бронзового бияка за взірцем зображення зі стін храму Галича можуть слугувати вкрай рідкісні знахідки подібних предметів матеріальної культури з рельєфними зооморфними зображеннями. Дочасна археологічна література знає лише два приклади такого стибу — бияк із зображенням лева, знайдений у Каневі, та бияк із зображенням птаха з Новгороду¹².

Іл. 4. Наречена, зодягнена в сонце з «Апокаліпсиса» св. Іоанна Апостола. Ілюстрація із «Саду насолод» (бл. 1180) Герради Ляндсберзької ([https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Woman_of_the_Apocalypse_\(Hortus_deliciarum\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Woman_of_the_Apocalypse_(Hortus_deliciarum).jpg); публічний доступ)

¹¹ Пор.: Големб'ювська-Тобіаш А., Домбровський Д. Дракон Успенського собору в Галичі з польської дослідницької перспективи // Галич. Збірник наукових праць / за ред. М. Волощука. 2019. Вип. 4. С. 27–63, а також бібліографія.

¹² Осипенко М. С. Назв. праця. С. 77–78, рис. 3: 2, 23.

Автор має надію, що підготовлена актуальна коротка стаття покращить загальне уявлення про ремесла та військове мистецтво Галицької Русі, хоча б за рахунок поповнення каталогу предметів озброєння цього терену¹³ і незалежно від підтвердження чи спростування гіпотези про зв'язок галицьких драконів із рельєфу стін Богородичного храму та бияка кистеня.

*Переклад з польської
Мирослава Волощука (Івано-Франківськ, Україна)*

Radostaw Liwoch (Kraków, Poland)

**Medieval flail striking head with a dragon from Krylos
(former Halych)**

In the Department of the Old Collections of the Archaeological Museum in Cracow a small but interesting artifact from the small village of Krylos (Halych urban territorial hromada, Ivano-Frankivsk Raion, Ivano-Frankivsk Oblast, Ukraine) is stored. It is a bronze flail striking head (inventory number MAK / 8972) with a spherical flattened corpus (in side view – isosceles trapeze) and a rhombus-shaped handle with an oval opening, decorated with two zoomorphic images – perhaps of dragons (one image is unnoticeable); very well-preserved (dark-brown colour). It has the dimensions: length 59 mm, width 35 mm, thicknesses 18 mm, weight 126 g. This flail striking head belongs to type IIIA according to Anatolij N. Kirpichnikov and it is dated to the 2nd half of the 11th – 13th century, but in this case its chronology should be narrowed down. Its decoration refers probably to the Romanesque bas-relief depicting a dragon from Uspenski church in Halych that is dated to the 3^d quarter of the 12th century, so the specimen in question may derive no earlier than from the 2nd half of the 12th century.

Key words: *Krylos, Halych, Middle Ages, Old-Ruthenian weapons, flail (weapon), dragon.*

¹³ Пор.: Терський С. Назв. праця.